

ΜΕΛΕΤΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΤΟΠΙΟΥ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΑ ΤΕΧΝΙΚΑ ΈΡΓΑ

Μαίρη Ανανιάδου – Τζημοπούλου

Καθηγήτρια Τμ. Αρχιτεκτόνων ΠΣ, Διευθύντρια ΔΠΜΣ Αρχιτεκτονική Τοπίου, ΑΠΘ

Θα αναφερθώ στα έργα υποδομών, τα μεγάλα συνήθως λεγόμενα τεχνικά έργα, οδικά, συγκοινωνιακά, ενεργειακά, υδραυλικά και τη διαμόρφωση του τοπίου.

Θα αναφερθώ δηλαδή στην αναγκαιότητα συστηματικής μελέτης των μεταμορφώσεων του χώρου που αυτά συνεπάγονται και την απαραίτητη για κάθε τέτοιο έργο Μελέτη Αρχιτεκτονικής Τοπίου. Η μελέτη αυτή είναι παντού στον κόσμο θεσμοθετημένη και διαφορετική από τις περιβαλλοντικές μελέτες. Εμπεριέχει διεπιστημονικότητα στην προσέγγιση καθώς είναι ταυτόχρονα κοινωνική, οικολογική και αντιληπτική. Σχεδιάζει νέο τοπίο από κάποιο προϋπάρχον μαζί με το συγκεκριμένο έργο στο χώρο.

Οφείλουμε, στο πλαίσιο της κοινωνικής ευθύνης μας για το περιβάλλον επειγόντως να αναγνωρίσουμε τη μελέτη αυτή, μία ανάμεσα στις άλλες και στον τόπο μας. Πέρα από τις ανέκαθεν προσδοκίες για «ωραία» και οικολογικά «σταθερά» τοπία, οι σύγχρονες απαιτήσεις επιβάλλουν τον επαναπροσδιορισμό αναφορών ταυτότητας, κατανόησης και σημασίας σε ένα περιβάλλον που συχνά υποβαθμίζεται από τα έργα εξαιτίας μονόπλευρων προσεγγίσεων, ως μόνο δηλαδή τεχνικά έργα και προτεραιοτήτων σε «λειτουργικές», «εμπορικές», «στυγνά οικονομικές», όχι όμως και παράλληλα ανθρωποκεντρικές και οικολογικές προσεγγίσεις στο σχεδιασμό. Έχουμε συνήθως μελέτη του τεχνικού έργου και των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, όχι όμως του νέου τοπίου του έργου, της διαμόρφωσης, αποκατάστασης, αναβάθμισης ή και προστασίας κατά περίπτωση του τοπίο- υπόβαθρου.

Η σύγχρονη επιταγή για βιώσιμη ανάπτυξη διαχέεται σε όλα τα επίπεδα και κλίμακες σχεδιασμού του χώρου, τον αρχιτεκτονικό, πολεοδομικό, χωροταξικό, αρχιτεκτονικής τοπίου και καθιστά πολύτιμη την εμπειρία που αποκτήθηκε, μεταπολεμικά και εντεύθεν, από τις εφαρμογές των Μελετών Αρχιτεκτονικής Τοπίου διεθνώς. Η παραδοχή ότι όλα τα τεχνικά έργα, η κάθε είδους ανάπτυξη, συμβαίνουν και συνεπάγονται την αλλαγή στο τοπίο (Hackett 1971), επέβαλλε και καθιέρωσε την αναγκαιότητα της σχεδιασμένης αλλαγής, τις θεσμοθετημένες Μελέτες και τα Έργα Αρχιτεκτονικής Τοπίου. Τα έργα αυτά, πρόδρομα του λεγόμενου σήμερα αειφορικού σχεδιασμού, ασχολήθηκαν με το σχεδιασμό του τοπίου μέσα από την κατανόηση των φυσικών συστημάτων σε σχέση με τις πολιτισμικές τάσεις και τις κοινωνικές ανάγκες. Εμπεριέχουν ή συνεργάζονται με τον οικολογικό σχεδιασμό.

Το αντικείμενο διδάσκεται ως ένα εξαμηνιαίο μάθημα στο Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Αρχιτεκτονική Τοπίου του Τμήματος Αρχιτεκτόνων της Πολυτεχνικής Σχολής και της Γεωπονικής Σχολής, ΑΠΘ, από το 2003 που αυτό ιδρύθηκε. Πολύ παλιότερα σε Σχολές Αρχιτεκτονικής Τοπίου, όπως ENSP, όπου ο Michel Violet, αρχιτέκτων τοπίου DPLG, με πλούσια εμπειρία στη μελέτη σχεδιασμού και τα έργα οδικών τοπίων, ήταν από τους πρώτους διδάξαντες. Πλούσια υπήρξε η κριτική συζήτηση για την ενδιαφέρουσα, κυρίαρχη την εποχή εκείνη, θεώρηση, αντιληπτική ή οπτική του έργου, όπως του δρόμου (Appleyard, Lynch, Myer 1964) και

κατηγορήθηκε ως στατική αν και μέσα από τη μετακίνηση. Ή τη μόνο οικολογική προσέγγιση και τον οικολογικό σχεδιασμό (I. McHarg 1965).

Μεγάλα ερευνητικά κέντρα όπως το C.N.E.R.P., Centre National des Etudes et de Recherches du Paysage, στη Γαλλία, το De Dorschkamp, Wageningen στην Ολλανδία, η ASLA (American Society of Landscape Architects 1988) και σπουδαίοι αρχιτέκτονες τοπίου, όπως οι Jacques Simon, Bernard Lassus, Jean Pierre Dauvergne, ασχολήθηκαν με τη θεωρητική και εφαρμοσμένη σχετική έρευνα με μελέτες αρχιτεκτονικής τοπίου, αλλά και με μεγάλα, πρωτοπόρα τότε οδικά έργα τοπίου (Simon, 1991). A46 aires de repos de Villechétif, RN3 στα γαλλογερμανικά σύνορα, Lorrain, Moselle.

Με την παραδοχή ότι:

Το τοπίο είναι αποτέλεσμα σχέσεων ανάμεσα σε οικονομικές δραστηριότητες, κοινωνικές δομές, πολιτιστικές αξίες και το φυσικό του υπόβαθρο που μεταβάλλονται με τον χρόνο. Είναι καθρέφτης της ανθρώπινης δραστηριότητας στο φυσικό χώρο, ζωντανή καταγραφή, αρχείο και παλίμψηστο πολιτισμού. Το τοπίο είναι χώρος πραγματικός, οικολογικός, με δυναμική συνδυαστική ανάμεσα σε παράγοντες βιοτικούς, αβιοτικούς, ανθρώπινους, που δεν υφίσταται παρά στο μέτρο που γίνεται αντιληπτό από τον άνθρωπο. Είναι συγχρόνως χώρος βιούμενος και κοινωνικής πρακτικής, χώρος απόλαυσης.

Και με την κυριαρχούσα άποψη ότι η προσέγγιση του τοπίου στον σχεδιασμό οφείλει να είναι κοινωνικό-οικολογική και αντιληπτική ανάγνωση της οργάνωσης και λειτουργίας του τοπίου για τον προσδιορισμό των προοπτικών και δυνατοτήτων αξιοποίησης του τοπίου, τον προσδιορισμό της καταλληλότητας του για διαμόρφωση και της ικανοχωρητικότητάς του, σε μια δημιουργική εντούτοις παρέμβαση για την κοινωνική χρησιμοποίησή του, τη διασφάλιση της οικολογικά ισόρροπης ανάπτυξης, της βιωσιμότητας και της απόλαυσης του τοπίου.

Τοπίο είναι το έργο και το περιβάλλον του κατά την αρχιτεκτονική τοπίου.

Ο σχεδιασμός του τοπίου σύγχρονων μεγάλων τεχνικών έργων διαφέρει από το σχεδιασμό έργου και περιβάλλοντος.

Είναι σαφής η διαφορά ως προς την οικολογία του τοπίου και μόνο (Simon, 1961).

Είναι σαφής η διαφορά ως προς τη βιοκλιματική αρχιτεκτονική.

Είναι διαφορετική η τέχνη του τοπίου ή land art (αν και μερικοί αρχιτέκτονες τοπίου, όπως ο Jacques Simon, την ασκούν επίσης) και η τέχνη στο τοπίο ή art in the landscape (Tiberghien, 2001), π.χ. έργα Γκόλαντα στην Αττική οδό.

Είναι σαφής η διαφορά ως προς τον λεγόμενο περιβαλλοντικό σχεδιασμό, αν δηλαδή αυτός υφίσταται διαφορετικός από τον γνωστό οικολογικό σχεδιασμό, όπως πολλοί αμφισβητούν (Schwartz, 2008).

Η Αρχιτεκτονική Τοπίου του τεχνικού έργου είναι μια σύνθετη και σφαιρική μελέτη του χώρου. Αξιοποιεί και συνεργάζεται με όλες τις άλλες απαραίτητες μελέτες του έργου. Με δικά της όμως μέσα, αξίες και θεωρία, αυτοδύναμα σχεδιάζει τα νέα τοπία, αειφορικά και βιώσιμα.

Θα εικονογραφήσω τη Μελέτη Αρχιτεκτονικής Τοπίου σε μεγάλα τεχνικά έργα με δύο παραδείγματα από εφαρμογές στον ελληνικό χώρο, πρόδρομα έργα Αρχιτεκτονικής Τοπίου για τον τόπο, που ευτύχησα να μελετήσω:

Εγνατία Οδός Αλεξανδρούπολη - Κήποι. Μελέτη Αρχιτεκτονικής Τοπίου MAT, 1998-1999

Η Εγνατία Οδός Α.Ε. είναι ο πρώτος φορέας στην Ελλάδα που υιοθέτησε και εφάρμοσε μελέτες αρχιτεκτονικής τοπίου, στο πλαίσιο της περιβαλλοντικής πολιτικής στην οποία υποχρεούτο για τον αυτοκινητόδρομο, ως έργο ευρωπαϊκής υποστήριξης.

Συντάχθηκαν προδιαγραφές με τη βοήθεια εξειδικευμένου γραφείου της Αγγλίας, υπό τον αρχιτέκτονα τοπίου R. Hannay και την ανάλογης εμπειρία κατασκευάστρια εταιρεία Brown και Root, η οποία παρακολούθησε τις μελέτες και τα έργα.

Η μελέτη αποκατάστασης τοπίου Εγνατίας Οδού, ΒΙ.ΠΕ. Αλεξανδρούπολης - Κήποι (Ανανιάδου-Τζημοπούλου, Γκόφας, Χρηστίδης 1998-99, συνεργασία MAT, φυτοτεχνική διαμόρφωση ή πρασίνου, υδραυλική), είναι μια από τις προκηρυχθείσες και αφορά ένα σημαντικό τμήμα του έργου, το ανατολικότερο προς τα σύνορα Ελλάδας - Τουρκίας, ένα σπουδαίο περιβαλλοντικά και πολιτισμικά τοπίο. Εξ αυτής παρουσιάζεται μόνο η μελέτη «σχεδιασμός αρχιτεκτονικής τοπίου» (Ανανιάδου –Τζημοπούλου 1999, 2005). Περιλαμβάνει:

1. Ανάλυση και εκτίμηση του τοπίου
2. Προσδιορισμό του τοπιακού χαρακτήρα
3. Σχέδια αποκατάστασης του τοπίου
4. Προτάσεις για την αξιοποίηση και ανάδειξη χώρων ιδιαίτερου ενδιαφέροντος
5. Προτάσεις για πρόσθετα τεχνικά έργα ή βελτίωση των ήδη κατασκευασμένων
6. Σημειακά σχεδιαστικές παρεμβάσεις, όπως π.χ. στα ακόλουθα
7. Κόμβο Αρδανίου, Ελαφόρεμα, Άνω διάβαση Νίψας, Γέφυρα και οικο-πάρκο Τσαι, Διαβολόρεμα, Νταμάρια, διαμορφώσεις οδικής εξυπηρέτησης.

Σχεδιάζεται για ένα μήκος 32 χλμ. το οδικό τοπίο του έργου με όρους περιβαλλοντικούς ή οικολογικούς και ανθρωποκεντρικούς ή αντιληπτικούς και βιωματικούς. Αναδεικνύεται στο πρώτο αυτό και τελευταίο τμήμα του αυτοκινητόδρομου προς τα ελληνοτουρκικά σύνορα το τοπίο, άλλοτε πεδινό, ανοιχτό, καλλιεργήσιμο, προσχοσιγενές, άλλοτε λοφώδες, ήπια κυματοειδές, περιορισμένο, μακκίας δασικής βλάστησης ή καλλιεργημένων αγρών και εγκάρσιων ρεμάτων.

Η κεντρική ιδέα στη διαμόρφωση του οδικού τοπίου – εικόνα του έργου προέρχεται από την ιδιαιτερότητα του τοπίου ως φυσικό σημαντικό όριο μετάβασης από το δάσος της Δαδιάς στον υγροβιότοπο και Δέλτα του Έβρου και σημασιοδοτείται ως ουσιαστικά και μεταφορικά *οριακό οδικό τοπίο, βασικός δρόμος μετανάστευσης των πουλιών και βασικός δρόμος ταξιδιωτών στα ανατολικά σύνορα*. Η εικόνα λοιπόν που μέσω του σχεδιασμού αποκατάστασης τοπίου προβάλλεται στο έργο είναι:

ΕΓΝΑΤΙΑ, ΟΙΚΟ-ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΠΥΛΗ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

Οι γενικές αρχές σχεδιασμού διατυπώνονται ως εξής:

1. Παρακολούθηση του φυσικού τοπίου
2. Ανάδειξη του κυρίαρχου χαρακτήρα του τοπίου
3. Τονισμός στοιχείων με κρυμμένη διάσταση, που είναι ωστόσο σημαντικά στην κατανόηση του χώρου
4. Οικολογική αναβάθμιση

5. Ποιοτική αναβάθμιση του άμεσου περιβάλλοντος των τεχνικών έργων

Ούτως ή άλλως ο δρόμος εγγράφεται εξαιρετικά διακριτικά. Από κανένα γειτνιάζοντα οικισμό δεν γίνεται αντιληπτός και όπου ελάχιστοι οικισμοί διακρίνονται από διαδρομές, αυτά τα σημεία επισημαίνονται ως ειδική θέα προς διατήρηση.

Το τοπίο έχει ιδιαίτερη αξία αντιληπτική και οικολογική, ως φυσική μετάβαση από το Δάσος της Δαδιάς στον υγρότοπο του Έβρου και τις περιοχές ειδικής προστασίας. Τη μεγάλη φυσική του αξία σέβεται η βασική χάραξη της Εγνατίας Οδού.

Οι προτάσεις αποκατάστασης οδηγούν σε πρόσθετη βελτίωση και ανάδειξη. Επισημαίνεται εντούτοις ο κίνδυνος ανατροπής αυτής της ισορροπίας, εάν δεν θεσμοθετηθούν χωροταξικές ρυθμίσεις απαγόρευσης εγκαταστάσεων και αλλαγής χρήσεων γης στην περιοχή. Να λοιπόν τα επίπεδα συνέργειας και συνεργασιμότητας μελετών που σήμερα αποκομμένα μεταξύ τους, μοιάζει επειγόντως να πρέπει να αξιοποιηθούν.

Διαχείριση και Ανάδειξη της περιοχής άμεσου επιρροής του αναρρυθμιστικού έργου Αγ. Βαρβάρας στον Αλιάκμονα ποταμό, Τεχνητή λίμνη και διαμόρφωση περιβάλλοντος χώρου, ΔΕΗ, Μελέτη Αρχιτεκτονικής Τοπίου ΜΑΤ, 1998

Παρουσιάζεται μόνο η Μελέτη Αρχιτεκτονικής Τοπίου Μ. Ανανιάδου – Τζημοπούλου, από την συνεργασία με Χωροταξική Α. Γιαννακού, Περιβαλλοντική Α. Ψιλοβίκος, Αρχιτεκτονική της κτιριακής εγκατάστασης Ρ. Σακελλαρίδου. ΔΕΗ Θ. Καλαϊτζής

Στην πεδιάδα της Ημαθίας, τις υπώρειες του ορεινού συμπλέγματος Πιερίων και Βερμίου, στην εθνική οδό Θεσσαλονίκης-Βέροιας, κοντά στον αρχαιολογικό χώρο της Βεργίνας και περιαστικά της Βέροιας, το έργο έχει μια δυναμική προοπτική και διπλό ρόλο:

Αποκατάσταση και διαμόρφωση τοπίου, τεχνητά φυσικού και θελκτικά πλούσια επισκέψιμου.

Αντιμετωπίζεται στα πλαίσια του ευρύτερου φυσικού περιβάλλοντος, ως μια από τις τρεις διαδοχικά τοποθεσίες των υδροηλεκτρικών έργων κατά μήκος του Αλιάκμονα ποταμού

1. Βαρβάρες, 2. Ασώματα, 3. Σφηκιά.

Φράγμα εκτροπής, υδροληψίας, υπερχειλιστής ασφαλείας και αναρρυθμιστικό φράγμα στις Βαρβάρες, τεχνητές λίμνες και νησίδες για την ορνιθοπανίδα, φυσική διεύρυνση του τοπίου ως εκβολή από τα στενά και τους ορεινούς όγκους στην πεδινή προσχοσιγενή περιοχή του Αλιάκμονα, οδηγούν στην προτεινόμενη εικόνα του έργου ως:

1. ΥΓΡΟΤΟΠΟΙ ΑΝΑ-ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ή ΑΝΑΨΥΧΗΣ (RECREATION). ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΑ ΤΟΠΙΑ ΣΤΙΣ ΒΑΡΒΑΡΕΣ

Διαμορφώνονται για ψάρεμα, κολύμπι, περίπατο, ποδηλατοδιαδρομή, στάση, πικ-νικ, παιχνίδι, βαρκάδα, ανάδειξη αρχαιολογικού χώρου και περίπτερο-εκθετήριο για το έργο.

Σε διαφοροποίηση από τα φράγματα, αποθήκευσης στα Ασώματα και ενεργειακά στη Σφηκιά, μετασχηματισμένα τοπία από ποτάμια σε διαδοχή λιμναίων, ανάμεσα στα Πιέρια και στο Βέρμιο, σε ορεινούς όγκους

προοδευτικά εντεινόμενους, δασοσκεπείς, με πουρνάρι κυρίως και λιγότερο δρυ, που κυριαρχούν στην προτεινόμενη προς ανάδειξη φυσιογνωμία των άλλων αυτών δυο τοποθεσιών, ως:

2. ΛΙΜΝΟΤΟΠΙΑ ΣΤΑ ΑΣΩΜΑΤΑ και

3. ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΑ ΥΔΡΟΤΟΠΙΑ ΣΤΑ ΠΙΕΡΙΑ

Καταλήγοντας θα συνοψίζα

Τα έργα σχεδιασμού τοπίου μεγάλων τεχνικών έργων απασχολούν μεταπολεμικά κατά τη διεθνή πρακτική την αρχιτεκτονική τοπίου, ενώ την ελληνική πραγματικότητα σύγχρονα μόλις.

Αποσκοπούν στην ανάκτηση ή αποκατάσταση του τοπίου, στη μεταμόρφωσή του κατά τη μελέτη και εγκατάσταση τεχνικών έργων, για την αισθητική και οικολογική αναβάθμιση και βιωσιμότητα, δημιουργικά αν και βασισμένα στο φυσικό δυναμικό, την ικανοχωρητικότητα και τα πολιτισμικά ίχνη, με ανταπόκριση στις προσδοκίες, τις ανάγκες και τα βιώματα κατοίκων και ταξιδιωτών.

Οφείλουμε άμεσα να θεσμοθετήσουμε την ΜΑΤ του έργου, σε συνέργεια και συνεργασία με όλες τις απαραίτητες μελέτες του τεχνικού έργου.

Έγκαιρα, παράλληλα και όχι εκ των υστέρων, όπως μέχρι σήμερα γίνεται, αποσπασματικά, για τη συγκάλυψη λαθών ή παραλείψεων, στην καλύτερη περίπτωση για την «αποκατάσταση» με συνήθως μονομερείς μελέτες, άλλοτε πρασίνου, άλλοτε αρχιτεκτονικές, φυτοτεχνικές και συχνά βαφτισμένες αλλιώς, όπως π.χ. ειδικές χωροταξικές ή περιβαλλοντικές όπου δε διασφαλίζεται ο βαθμός καταλληλότητας του πτυχίου που έχει πρόσβαση σε αυτές.

Ευχαριστώ